

Péče o veřejné prostory jako výraz míry kultivovanosti města a jeho obyvatel

PAVLA MELKOVÁ

V poslední době se landscape a tvorba venkovního prostoru sídel staly samostatným pojmem a samozřejmou součástí architektury a urbanismu. V oblasti teorie se zpočátku objevné a dodnes důležité výrazy jako paměť krajiny, krajina města, městská struktura apod., staly natolik módními, že někdy dochází až k jejich devalvací.

Jiná je ale většinová situace v praxi. Zatímco pojmy jako: kontext prostředí, přirozená součást městské struktury, městský prostor; se objevují téměř v každém textu doprovázejícím konkrétní stavbu, v reálné podobě většinou nic podobného nenacházíme, často spíše naopak.

Důležitost „zbytkových“ městských veřejných prostorů

„... Nádraží Monfalcone... Všude se náhle zjevují dosud nepostřehnuté postavy. Na lavičce pod korunou buku někdo pospává. Na trávě za záchodky se utábořila skupina vojáků bez jakýchkoli zavazadel. Na nástupišti do Udine se opírá o sloup mohutný černoch, bez zavazadla, jen v košili a kalhotách, zahloubaný do knihy. Jako by to ani nebyli cestující, ale obyvatelé nádražního prostoru.“ (Peter Handke. Pokus o jukeboxu)

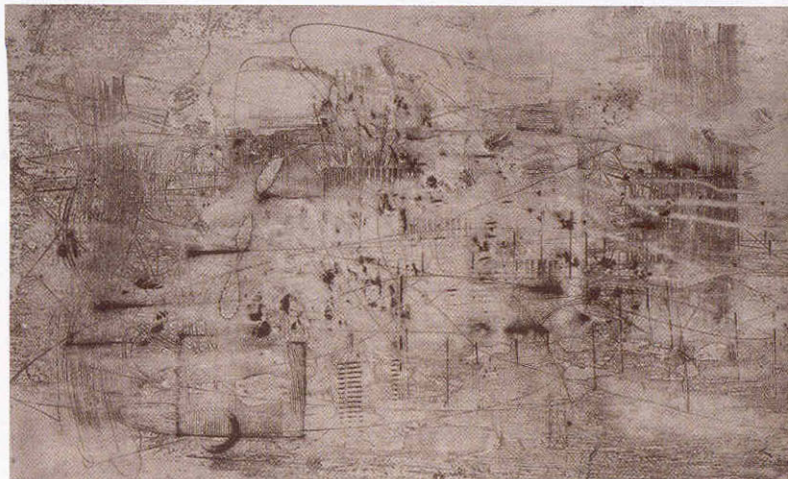
V posledním desetiletí došlo k určitému pokroku v oblasti tvorby veřejných prostranství zejména u ploch zásadnějšího významu, jako jsou náměstí a parky, jejichž kultivace se stala jedním z předních viditelných bodů programů městských radnic.

Výrazně jiná je ale situace „zbylých“ ploch městského parteru, kterých je ve skutečnosti většina. A přitom právě tento drobný obyčejný parter tvoří nejbližší každodenní kulisu a součást našeho života. Prostor před domem, ve kterém bydlíme, ulice, kterou denně procházíme, cesta do práce, nejbližší kousek zeleně, kde se můžeme na chvíli v klidu posadit, venkovní hospoda „pod kaštan“.

Kultivace těchto zdánlivě nedůležitých ploch, které jsou ve vlastnictví měst, by se měla stát samostatnou a systematickou programovou součástí investic městských radnic. Pro realizaci takového záměru by bylo nejprve potřeba vytvořit roli erudovaného tvůrce zadání, který je schopen školeným a citlivým okem nacházet místa, která je potřeba řešit, a pojmenovat cíle. Teprve po správné formulaci zadání může nastoupit architekt řešitel. V případě těchto „zbytkových“ městských prostorů je již při formulaci zadání potřeba subtilní drobnohledná práce, místa je potřeba dlouhodobě procházet, pocítit, prožít.

Neméně důležitý je ale přístup obyvatel k venkovnímu prostoru. Zásadní je způsob vnímání. Schopnost představivosti o způsobech jeho užívání. Osobní vztah (zejména u nejbližšího okolí místa k bydlení a práci). Problémem českých měst je, že lidé netráví volný čas ve městech, a z toho plyne, že neumějí prostor města užívat. Chybí fantazie a příklady. Nepřirozenost tohoto stavu je patrná okamžitě, jakmile člověk navštíví jiné evropské město. Příkladem je třeba Berlín, o víkendu plný aktivních lidí. Každý kousek venkovního, ať už veřejného nebo soukromého prostoru, je využit do posledního čtverečního centimetru tak, aby v něm lidem bylo dobře. U svého bytu, domu, ve své ulici, ve svém městě. Dvory i uliční předprostory jsou plné malých zahrádek, stačí jeden strom, popínavka, židle a stůl a tam, kde se nevejde už vůbec nic, je alespoň lavička.

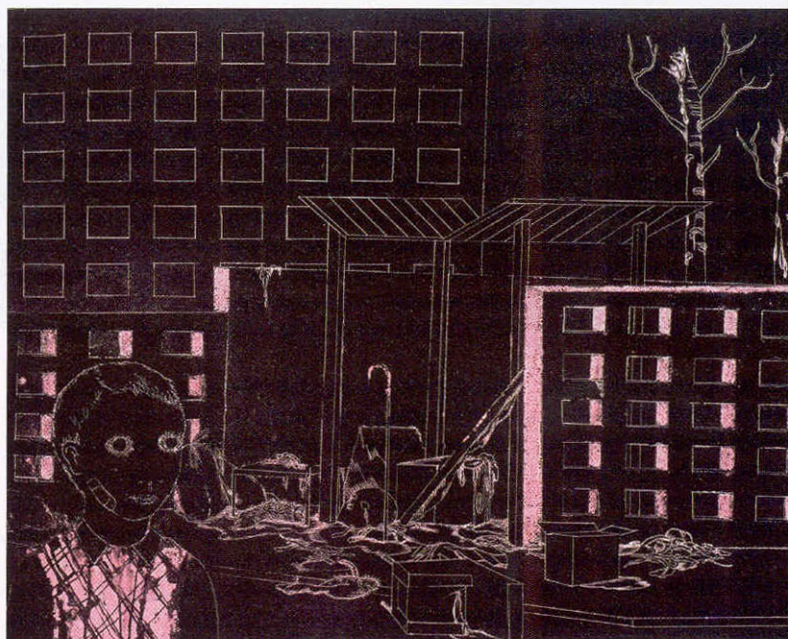
Význam „obyčejných“ veřejných parterů, které se ve skutečnosti ani za veřejné partery nepovažují, ale jsou vnímány spíše jako země nikoho a ničeho, je obecně podceňován. S tím souvisí také přístup „ne-tvorby“ i v situacích, kdy dochází k jejich úpravě (často pouze z utilitárních důvodů). Pro běžné úpravy ulic, parků a předprostorů budov tak většinou neexistuje žádný koncepční architektonický záměr, úpravy často nejsou z architektonického hlediska řešeny vůbec a dochází k jakýmsi „vyslzním“, vzešlým z ruky úředníků či techniků. Přitom právě v případě veřejného městského prostoru je potřeba neustále znovu zdůrazňovat, že každý metr čtvereční tohoto prostoru je důležitý a je třeba ho vidět jako „architekturu“. A to i tehdy, kdy kvalitou místa je jeho přirozený vývoj, bez zásahů, protože i vědomé nezasahování je součástí architektonického vidění a přístupu.

Vladimír Boudník. Kultivovaná krajina. 1965

Vnitřní dvory obytných bloků v Berlíně jsou otevřené veřejnosti a plné života.

Josef Bolf. Cesta domů. 2006

Sídlištní zákoutí normalizačního období, každodenní kulisa cesty domů, jejíž obraz ovlivnil vidění světa celých generací

Venkovní amfiteátr ve veřejné Jardí Botànic de Barcelona. Carlos Ferrater Lambarri.

Veřejný městský prostor a politika

Tvorba veřejného prostoru v majetku města je závislá na politické vůli města k její realizaci. Právě v závislosti na politickém dění v zemi se současně ukrývá jedno z největších nebezpečí.

Riziko vzniká už v samotném počátku procesu, na jehož konci by měl být nově vytvořený nebo revitalizovaný veřejný prostor. Zrod myšlenky i vůle a schopnost ji realizovat jsou totiž vždy spjaty s konkrétní politikou konstelací na té či oné radnici města, často dokonce s konkrétními osobami. Tito konkrétní lidé ale často setrvávají ve svých funkcích pouze po dobu jednoho volebního období. Možnost jejich dalšího působení, a tudíž dokončení rozdělané práce, je přitom většinou zcela nezávislá na jejich skutečných kvalitách a výsledcích, je pouze odrazem celkové politické situace v zemi.

Délka volebního období dovoluje zvláště u velkorysejších záměrů staveb nanejvýš připravit zadání, připravit projekt (vybrat architekta, uspořádat architektonickou soutěž...), vypracovat nezbytné fáze projektové dokumentace, předběžně přislíbit získání investic pro realizaci záměru a vybrat stavební firmu (veřejnou soutěž). V průběhu tohoto uskutečňování projektu však často dojde k výměně politické reprezentace. A nově složené vedení města někdy nemá vůli pokračovat v práci započaté předchůdci. O osudu projektu pak často rozhodují fakta, která s obsahem záměru nesouvisí, a často se zapomíná, že právě tento obsah, tedy hmatatelný kvalitní výsledek, je jedním z hlavních úkolů zúčastněných.

Existují tak celé hřbitovy nerealizovaných projektů veřejných prostranství v tichosti zmizelých ze světa, čehož hlavním důvodem byla právě politická změna. Tyto odložené projekty byly ukončené v různých fázích vývoje, vždy však za nimi je intenzivní a často mnoholetá práce velkého počtu lidí.

Kultivace prostoru versus architektonizace

Kultivace venkovního prostoru není totéž jako jeho „architektonizace“. Jemná, citlivá úprava a doplnění existujících detailů a povrchů spolu

s vyčištěním prostoru od nefunkčního a zbytečného balastu, přinesou často lepší výsledek než razantní „architektonizace“ ve smyslu zásadního ovládnutí prostoru nově vloženými výraznými architektonickými objekty, které na sebe přebírají hlavní roli ve vnímání prostoru. Jemné úpravy v detailu jsou naopak často viditelné až na „druhý“ pohled. Návštěvník má v první chvíli pocit, že vchází do původního prostoru, který je přirozenou součástí okolní struktury města (bez ohledu na to, zda se jedná o novostavbu či rekonstrukci prostoru), a teprve při bližším pohledu na detaily si uvědomuje, že součástí místa jsou i novodobé úpravy. Nadstavbou pak je, když se v detailech nacházejí skrytá subtilní sdělení tvůrce prostoru. Sdělení, vycházející ze samotné podstaty a vlastností prostoru, která jsou procesem tvorby divákovi pouze lépe „zviditelněna“. A sdělení hlubších významů, vložená do díla tvůrcem, která by měla být nejskrytější, nejsubmisivnější, určená k objevování pro hledající. Příkladem města, kde se v jinak obdivuhodné péči o veřejná prostranství objevilo současně také riziko „přearchitektonizování“ je třeba Barcelona. Pozornost a především množství vložených investic, které Barcelona jako jedno z mála evropských měst věnovala péči o městský parter, paradoxně umožnily i vznik prostorů, kde méně by bylo jednoznačně více.

Venkovní parter jako trpěný levoboček staveb budov

Je s podivem, jak často je opomíjen význam tvorby okolního parteru novostaveb i samotnými architekty. A často se jedná i o budovy kvalitní architektury. Přitom parter je první součástí stavby, se kterou návštěvník přichází do kontaktu. Zároveň se s ním setká nepoměrně větší množství lidí než se samotným vnitřkem většiny budov.

Propojení venkovních a vnitřních prostor

Ideálním stavem je situace, kdy dochází k propojení interiérů budov s exteriérem a venkovní prostor se stává součástí interiéru objektů a naopak. Na cílené propojení architektonické pak přirozeně navazuje propojení běžného užívání.

Knihovna a společenské centrum Sant Antoni v Barceloně. RCR Arquitectes.

Zdařilý příklad spojení nových objektů s veřejnou funkcí a nového náměstí s knihovnou, vložených do dvora barcelonských obytných bloků.

Užitelnost veřejného prostoru

Pro veřejný parter platí stejně jako pro jakýkoli jiný prostor, že se nesmí zapomínat na jeho hlavní funkci, to je na pobyt člověka.

I když zároveň je někdy třeba si s patřičnou pokorou uvědomit, že všechny prostor není pro člověka. Čím větší je poměr přírody a volného prostoru vůči městským strukturám, tím méně významná je zde role člověka. Stejně tak funkce prázdného volného prostoru „pro nikoho“ je nezbytnou součástí vyváženého celku města.

Mluvíme-li o veřejném městském parteru, musíme mít na paměti, jakým způsobem bude člověkem užíván. Že se nejedná jen o efektní fotografii čisté estetiky do časopisu. (Ne jen, ale také). Je potřeba mít si kde sed-

nout, zastavit se, mít se kam dívat, neměla by chybět voda (k napití se, dívání se i poslouchání) atd.

V poslední době vzniká řada „minimalistických“ náměstí, kde cílem je vytvoření co nejprázdnějšího prostoru. Tento přístup (který navzdory problematickým aspektům patří v současné architektonické tvorbě k tomu lepšímu) se stal někdy téměř až módou. V podstatě vše kromě jednotné vydlážděné plochy v prostoru náměstí překáží. Vznikají tak velkorysá a esteticky čisté prostory, které se ale často vyznačují tím, že v nich skoro nelze pobývat. Je příjemné se na ně dívat, lze je fotografovat, maximálně jimi rychle projít. Nelákají ale k zastavení, natož k sednutí si, sednout si ostatně často ani není kde.

Veřejné venkovní kurzy tance na Trafalgar square, Londýn

Obyvatelé Londýna jsou zvyklí svá veřejná prostranství užívat volně, s fantazií a bez předpokladů

Náměstí v Benátkách. Nejzdařilejším příkladem jsou často „nejobyčejnější“ přirozená náměstí, která jsou funkční, životaschopná a ve své obyčejnosti nakonec i estetická

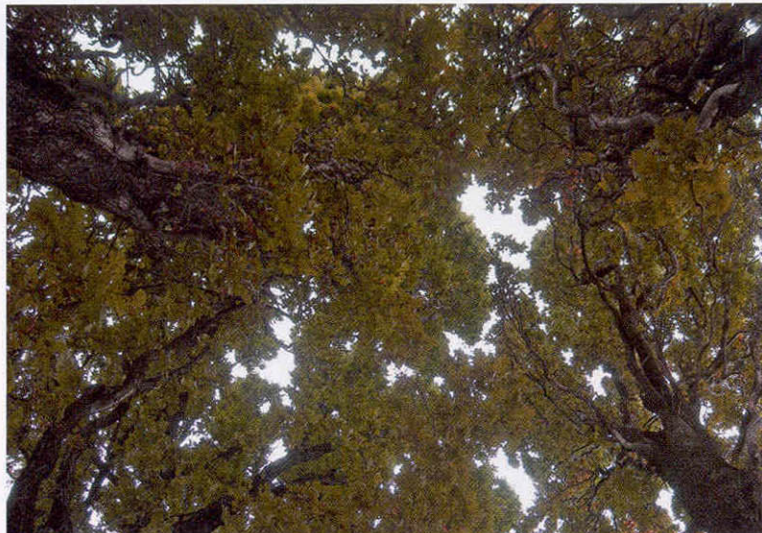
Stromy versus náměstí

I suchý strom oživuje krajinu. (Japonské přísloví)

Snad nejvíc schází na veřejných prostranstvích stromy, pro některé architektky nepřítel číslo jedna. Přitom vzrostlý důstojný strom (nikoli tak oblíbené zakrslé sakury) na rozdíl od květinových záhonků a okrasných keříků je jednou ze základních plnohodnotných kompozičních hmot tvořících prostor. Tam, kde na náměstí není strom, není stín, není si kam sednout, nezpívají tu ptáci, chybí místo ke klidu a spočinutí.

*„Můj milý, odpusťte, ale vy nic nechápete. Jestli je v celém kraji něco pozoruhodného, něco jedinečného, tak je to jenom náš višňový sad.“
(Anton Pavlovič Čechov. Višňový sad.)*

Na problému náměstí bez vzrostlých stromů se často podílí také nekoncepční výstavba podzemních garáží pod náměstími, kdy nad střechou stavby není ponechána výška pro mocnost zeminy umožňující plnohodnotný růst stromů, a prostor je takto zničen v podstatě navěky. Místo stromů jsou pak do plochy jako náhražka umísťovány stromky v květináčích či záplavy keříků, které výsledek naopak ještě zhoršují. Při plánování veškerých podzemních staveb pod volnými městskými prostory by měla být legislativně zakotvena striktní povinnost ponechat dostatečně mocnou vrstvu zeminy pro budoucí možnou výsadbu vzrostlých stromů (a to i v případě, že výsadba není plánována ihned).

Verwalderung. „Vykoupení skrze vysazení stromů“. V rámci výstavy Documenta 7 v Kasselu roku 1982 vytvořil Josef Beuys projekt Sedm tisíc dubů, které plánoval vysázet v centru německých měst. Cílem bylo ukázat, že příroda a kultura (město), nemusí jít vždy proti sobě. Stromy byly vysázeny po jeho smrti v letech 1986-7.

Zranitelnost realizovaných úprav veřejných prostor

Frustrující součástí tvorby venkovních veřejných prostor je jejich budoucí stav po realizaci. Jejich určující vlastnost – veřejný přístup a veřejné užívání – je zároveň jejich nejzranitelnějším místem. Prostory jsou v podstatě vydány všanc uživatelům. A to všem, bez ohledu na jejich schopnost prostor užívat, bez ohledu na míru zodpovědnosti jednotlivých lidí za uchování veřejného prostoru, bez ohledu na následnou devastaci. Výsledkem je kromě samotné devastace místa, také rostoucí nechuť měst do těchto prostor investovat. Praktickým dopadem této obavy při investování je i množství a charakter projektovaných architektonických prvků – použít lze jen to, co není možné odvézt ani nákladákem, rozbít ani krumpáčem a co je z materiálu, který nepřijímají ve sběrnách. Najít řešení je bezpochyby obtížné, a to nejen v českých městech. Zásadním předpokladem je celkový stav kulturní a mravní úrovně společnosti. Konkrétní řešení se pak pohybují mezi restrikcí (uzavírání a hlídání prostor) a pozitivní sociální angažovaností (situace, kdy lidé vezmou prostor přirozeně „za svůj“ a péči o něj za samozřejmost). Problémem, daným zátěží komunistické minulosti v Čechách, bohužel je podvědomé spojování pojmu „přirozené sociální angažovanosti“ s čímsi agitačně povinným. (Nedobrovolné dobrovolné sobotní akce Z má většina obyvatel ještě v paměti).

I když Barcelona je městem streetartu, graffiti nalezneme takřka bez výjimky pouze na vratech a místech pro něj určených, nikoli na zdech a fasádách domů, tedy místech, kde neopravitelně likvidují hodnotu kvalitního, jak jsme toho svědky v Čechách.

